

Islamski ummet ili Nacionalna država

Saeid Abedpour

Naučnoistraživački Institut "Ibn Sina", Sarajevo

Sažetak

Islamski svijet suočava se sa dva procesa. Sa jedne strane u velikom broju arapskih zemalja pa čak i u nearapskim regionima kakav je Afganistan svjedočimo aktualizaciji pitanja krize hilafeta kao suštinskog identitetskog pitanja. S druge strane u zemljama kao što su Iran, Turska i u velikoj mjeri Egipat i Pakistan suštinsko pitanje je učvršćivanje nacionalne države. Zemlje koje su ostale daleko od teorijskih izazova krize hilafeta i koje su mogle uspostaviti nacionalnu državu u skladu sa povijesno-kulturnim i vjerskim zahtjevima ostale su cjelovite i bezbjedonosno stabilne. Međutim, kriza hilafeta koja tri posljednje decenije duboko potresa siromašne regije islamskog svijeta uveliko je doprinijela nesigurnosti i razaranju muslimanskih zemalja. Nakon sloma Iraka i Libije u potpunosti je propala ideja o nacionalno jakim državama u arapskom svijetu i umjesto toga pojavila se misao o povratku hilafeta. Ideja je to koja nema povijesno-političko uporište i temelji se na lažnoj nostalgiji za prošlim vremenima.

Ključne riječi: islamski svijet, Ummet, država – nacija, identitet.

Kada je Mustafa Kemal Atatürk službeno objavio ukidanje institucije hilafeta i moćnu osmansku vlast smjestio na stranice povijesti 3. marta 1924. god., veliki dio islamskog svijeta ušao je u novu krizu – izazov uspostavljanja nove države i nacionalne vlasti naspram ideje hilafeta. Od tog vremena do danas u većini arapskih zemalja je uspostavljena dinastijska i ideološka vlast i samo su Iran, Turska i Egipat uspostavljanjem države – nacije uspjele izbjeći krizu hilafeta. Stoljećima prije ovoga su različiti regioni muslimanskog svijeta prošli iskustvo emevijskog, abasidskog i na koncu osmanskog hilafeta. Džavad Tabatabaji smatra da su važne drevne zemlje kao Egipat, Sirija, Irak i druge, ondašnjim ulaskom u islamski hilafet izgubile svoj prijeislamski identitet. Sličnu situaciju prošli su Germani i Francuzi u Evropi kada su postali dio kršćanstva. Ovi su narodi tada izgubili svoj prijekršćanski identitet a kada su izašli izvan kršćanskog svijeta povratili su svoj raniji nacionalni identitet. Međutim, kada su u islamskom svijetu Mongoli srušili bagdaski hilafet u XIII st. i kada su muslimanske zemlje mogle donekle povratiti svoj drevni, prijeislamski identitet – kao što je to učinio Iran koji je ostao kulturno i „nacionalno“ neovisan, arapske zemlje su osmansku vlast motrile kao svojevrsno oživljavanje abasidskog hilafeta. Premda, osmanski je hilafet bio više „sultanat“ i osmanske dinastije nisu imale arapske korijene, niti genealošku vezu s Poslanikom islama na kakvu su se recimo mogli pozivati Abasidi.

Arapske zemlje su i nakon izlaska iz islamskog hilafeta kvalitativno ostale iste kao i za vrijeme hilafeta i ummeta. Pošto su ove zemlje ulaskom u hilafet bile izgubile svoj prijeislamski identitet, kada su u novije doba postepeno iz njega izašle, nastojale su predvođenjem novih kategorija i koncepata makar djelomično sebi priskrbiti identitet i u konačnici bile primorane kazati mi smo Egipćani, Alžirci, Iračani ali smo također i Arapi i muslimani. „Naš islam jeste jednako naše arapsko porijeklo i obratno.“ Ovakvo razumijevanje identiteta proizvelo je arapsku ideologiju koja je u drugoj polovini XX st. imala iznimno važnu ulogu na političkoj sceni arapskih zemalja. Međutim, arapska ideologija sama po sebi nije bila efikasna i u ovim društvima ugušena je kriza identiteta a nije postojao niti ikakav novi racionalni put rješenja problema. Arapska ideologija je ostala neuspješna i osim relativnog iskustva Tunisa i Egipta ostale zemlje kao što su Libija, Irak i Sirija nisu uspjele uspostaviti inkluzivnu državu – naciju sa aktivnom

participacijom građana. U Libiji i Iraku moć je bila u rukama vladajuće oligarhije a narod je u potpunosti bio izoliran sa političke scene.

Islamski hilafet nije predstavljao jedan politički sistem koji bi iščeznuo prolaskom vremena i svoje mjesto ustupio nekom drugom obliku vlasti. On je predstavljao sintezu vjerovanja i političke moći te je prema tome sistem hilafeta osiguravao legitimitet političke moći. Stoga, kriza hilafeta u islamskom svijetu nikada nije bila jedna čisto politička kriza već je uvijek za sobom povlačila religijsko-teološke posljedice i nikada nijedna druga ideja nije nadomjestila ideju hilafeta. Kada je 1924. god. nestalo hilafeta ovaj događaj nije izazvao nikakvo dublje razmišljanje u muslimanskom svijetu kao što je to bio slučaj sa francuskom revolucijom i nikada se nije analizirao njegov povijesno-teološki značaj. Arapske vlasti nikada nisu uspjele iz muslimanskog sjećanja izbrisati uspomenu na hilafet već su omalovažavanjem njihovih nacija i nasiljem nastojali u svijesti muslimana obnoviti nostalgiju za hilafetom. Tradicionalni muslimanski intelektualci nisu bili uspješni u stvaranju nove političke filozofije i nisu mogli ponuditi odgovarajući intelektualni izazov kojim bi nadomjestili pad hilafeta. Ovakva situacija prouzročila je pojavu ekstremističkih islamskih pokreta kao su: pokret oživljavanja hilafeta u Indiji, islamska država Talibana i Afganistana i Islamska država Iraka i Sirije. Sistem hilafeta kao jedan teokratski sistem još uvijek ima veliku važnost u svijesti velikog broja muslimana i još uvijek javno mnijenje islamskog svijeta „smrt hilafeta“ smatra zavjerom stranaca a ne jednim povijesnim fenomenom koji se ne može povratiti. Sve dok opća svijest islamskog svijeta ne shvati da oživljavanje hilafeta nije nužno ni sa legislativnog ni sa praktičnog aspekta stalno ćemo biti suočeni sa nasilnim pokretima koji zagovaraju ovu ideju.

Krajem XIX st., Sejjed Džemaluddin Asad Abadi, Mohammad Abduhu i Rešid Riza u Siriji ulagali su napore u očuvanju ideje hilafeta ali im to nije pošlo za rukom zbog zaostalosti i slabosti osmanlijskog sistema i njegove neusklađenosti sa vremenom. Rešid Rida je kazao: „Hilafet bi trebao da bude u jednom regionu između Arabljskog poluotoka i Anatolije u kojem zajedno žive Arapi, Kurdi i Turci. Primjera radi, Mosul i susjedni regioni a prijestonica bi, također, trebao biti Mosul jer kao što mu ime kaže on je mjesto spajanja i pomirenja i uspostave relacija duhovnog spajanja.“

Teorija hilafeta muslimanske braće

Hasan al-Bana, lider *Muslimanske braće* Egipta, 1928. godine, kada je formiran ovaj pokret, iznio je plan formiranja islamskog hilafeta koji bi počivao na konceptu vlasti s početaka islama. Za uzor su uzeli Omera ibn Abdulaziza, osmog emevijskog halifu, zbog njegove pravičnosti i kodeksa ophođenja sa religijskim manjinama onog vremena. Osnovni princip političkog djelovanja *Muslimanske braće* temeljio se na suprotstavljanju stranoj dominaciji. Važno je istaknuti da su u periodu liderstva Hasana al-Hazibija (1891–1973) *Muslimanska braća* veliku pažnju poklanjala ekonomskom faktoru u cilju jačanja infrastrukture islamskog hilafeta. Hasan al-Hazibi predvodio je pokret od 1949. do 1973. god. i on je težište djelovanja temeljio na teoriji ekonomije nafte koja bi bila u službi islamske vlasti. U to vrijeme *Muslimanska braća* su smatrala da bez snažne ekonomske infrastrukture nije moguće uspostaviti pravedan i neovisan hilafet, pa su za svoj osnovni zadatak uzeli neagresivno okupiranje neke od zemalja Perzijskog zaljeva koja posjeduje izvorišta nafte. I kao što hilafet Omera ibn Abdulaziza nije trajao više od 29 mjeseci i hilafet *Muslimanske braće* trajao je svega godinu dana i na koncu je svrgnut zavjerom vojske i liberala te elementima preostalim iz prethodnog režima.

Velika greška *Muslimanske braće* i selefijskog elementa bila je u tome što su „izborni pobjednički kolač“ podijelili između sebe bez učešća oružanih snaga i liberala. Mursi nije mogao izrasti u jednog čvrstog lidera i neprestano se za svoje odluke konsultirao sa uredom *Muslimanske braće* i bio je poput „slamke“ koju je mogao otpuhati svaki vjetar. Po nalogu *Muslimanske braće* Mohammad Mursi je iz redova armije uklonio generale sa iskustvom Mohammada Hasana Tantavija i Sami Annana što vojska nije mogla prihvatiti. Također, ekstremni selefijski čin u kojem su ubijeni šiitski šejh Hasan Šahate i njegova tri pratioca izazvao je gnjev egipatskog društva sklonog toleranciji. Sljedeća Mursijeva greška je bilo njegovo vezivanje za Saudijsku Arabiju i Katar te paradoksalna i nedosljedna politika pomoći palestinskom narodu te njegove relacije sa izraelskim režimom. Front nacionalnog spasa je iskoristio ove greške *Muslimanske braće* i u jednom pogodnom momentu pozvao svoje pristaše da se okupe na trgu *Tahrir*. Bio je to pogodan momenat za novu političku promjenu i vojska je ušla na trg kako bi izvela puč i svrgnula Mursija. Ideje o oživljavanju hilafeta i teorija neosmanizma u Turskoj nemaju

neku čvrstu sponu sa poviješću osmanske vlasti. Osmanska vlast u principu i nije predstavljala hilafet već sultanat. Osmanlije su potjecali iz turskih plemena i nisu bili ni u kakvom srodstvu sa Poslanikovom lozom kako bi se mogli nazivati halifama. Osmanski sultani kao i abasidske halife i iranski muslimanski vladari sintetizirali su tri oblika legitimiteta: nasljedni, islamski i legitimitet koji se temeljio na moćnom aparatu imperije. Sa aspekta islama legitimitet sultana počivao je na provođenju islamskog prava od strane vladara. Uprkos tome Islam nije zahvaćao sve aspekte društveno-političkog života Osmanlija. Pogotovo su se osmanski vladari ponašali na način koji je prelazio granice islamskog vjerozakona. Osmanska imperija je bila ustvari savremena usavršena inačica bliskoistočnih imperija kakve su nekoć bile Sasanidska i Abasidska. Naravno propast osmanskog carstva pokazala je svu vojno-ekonomsku premoć Evrope, jer bliskoistočna vlast nije uspjela odgovoriti zahtjevima novog vremena i kulturno-ekonomskim izazovima koje je donijelo.

Kad je Sulejman I (1403–1411) uzeo titulu „halifa muslimana“ imao je za cilj samo vlastitu promidžbu među muslimanima kao čuvara islama. U vrijeme Selima I (1512–1520) hilafet je u sebe uključivao i Siriju, Egipat i Saudijsku Arabiju. Premda je sultan Selim svete stvari preostale od Poslanika, a koje su se smatrale simbolima hilafeta, prebacio u svoj dvor u Istanbulu, nema istine u tvrdnjama prema kojim je abasidski halifa Al-Mutevekkil svoju poziciju halife prepustio Selimu. Tek u XVIII st., i to opet zbog političke situacije, osmanski vladari su nastojali oživjeti „pojam drevnog hilafeta“. Pred kraj osmanske vlasti koja je bila izvrgnuta unutarnjim pritiscima kao što su, primjera radi, zahtjevi reformista i jačanje nacionalnih pokreta među narodima pod osmanskom vlašću pojam „hilafeta“ korišten je kao sredstvo za sučeljavanje sa unutarnjom problematikom. U tom periodu je sultan Abdulhamid (1876–1909) koristio termin „hilafet“ kako bi realizirao svoje unutarnje i međunarodne ciljeve. Međutim, kada god bi se ova ideja kosila sa osmanskim interesima nije nailazila na pozitivan odjek kod osmanskih vladara. Primjera radi kada je Sejjid Džemal Asad Abadi (Džemaludin Afgani), koji je sve muslimane pozivao u islamski hilafet, iznio stajališta koja su se kosila sa osmanskim interesima nije naišao na odobravanje kod sultana Abdulhamida. Prema tome, zbog čega su turski političari ulagali napore za oživljavanjem hilafeta i čemu je služila teorija neoosmanizma? Teorija neoosmanizma je proturiječna ideji moderne Turske nacionalne države. Kada bi ova ideja uistinu značila

ponovno naglašavanje osmanskog kulturno-civilizacijskog naslijeđa, mogla bi biti i prihvatljivom. Međutim, ako ova ideja neoosmanizma znači ponovno oživljavanje osmanskog carstva i njegovih granica, bio bi to veoma opasan korak koji bi pod znak pitanja stavio pojam države – nacije i jedinstvo Turske.

ISIS - nositelj barjaka oživljavanja hilafeta

Pojava ISIS-a je krizu hilafeta učinila dramatičnom. Kada se radi o bliskoistočnoj politici vojska je uvijek igrala ključnu ulogu. Proces uspostavljanja država – nacija na Bliskom istoku se u velikoj mjeri odigravao pod paskom vojnih snaga. U vrijeme Hladnog rata vojska je, posebno kada se radilo o arapskom svijetu, politiku usmjeravala ka Bliskom istoku. Okončanjem Hladnog rata okončan je i period militarizma na Bliskom istoku. Međutim, arapsko proljeće je bio posljednji čavao koji je zakucan u „tabut“ arapske vojske. Arapsko proljeće je pokazalo svu nemoć libijske i sirijske vojske u kontroliranju nemira i unutarnjeg rata sa teroristima. Jedino je egipatska vojska, koja se od samih početaka odvojila od Hosni Mobaraka, uspjela očuvati svoj nacionalni aspekt i pučem protiv Mursija i formiranjem vojne vlade uspjela kontrolirati krizu. Međutim, veoma važno pitanje je kakvo značenje ima ova neefikasnost vojske u arapskom svijetu? Neefikasnost arapske vojske u Libiji, Siriji, Iraku naspram ISIS-a pokazuje promjenu suštine rata u regionu koja je blisko povezana sa graničnim krizama, krizom vlada te pojavom mnogobrojnih novih „igrača“ na Bliskom istoku. Uzastopni porazi klasičnih vojski regiona i njihova nemoć da primoraju ISIS na povlačenje nameće pitanje kako ratuje ISIS kada ga ove vojske naoružane do zuba ne mogu poraziti? Reklo bi se da ISIS primjenjuje neku sofisticiraniju taktiku na bojnopolju kojoj se ne mogu oduprijeti klasične vojske. ISIS svojom taktikom ratovanja stavlja do znanja da će osigurati kontinuitet i trajnost na bojnopolju. Veliko prisustvo mladih Arapa u operacijama ISIS-a aktualizira pitanje kako je ova vojna organizacija u jednom kratkom vremenu uspjela ostvariti takvu organiziranost i uspjeh na vojnom polju? ISIS je plod nataložene srdžbe i osvete ugušivane u prošlosti koja djeluje u konstelaciji današnjeg rascjepkanog svijeta i bori se protiv sadašnjosti i budućnosti. Prema tome, ISIS i ostale ekstremne skupine su tu u nedostatku drugih teorija – onih koje ne bi zagovarale oživljavanje hilafeta. Ova teorija je veoma opasna i pogubna za islamski svijet i

sučeljavanje sa ekstremnim skupinama nužno iziskuje intelektualno sučeljavanje sa teorijama o oživljavanju hilafeta, a ovaj napor bi trebao biti usmjeren ka teorijskoj artikulaciji, a onda i praktičnoj realizaciji nacionalnih država (država – nacija).

Nacionalna država kao alternativno rješenje

Zagovornici teorije hilafeta ne poznaju drugi put osim nastaja i brisanja drugoga. Zločini koje čine ISIS, Al-Qaeda i ostale ekstremističke skupine su dio koncepta o uspostavi čistoga hilafeta. Abasidski i Emevijski hilafet počivali su na arapskom plemstvu i dominaciji nad ostalim nacijama. I kao što su se iranski, irački i sirijski narod borili protiv emevijske i abasidske dominacije, tako sada duhovni nasljednici Emevija i Abasida posežu za sličnim zločinima. Za nacije i mlade nezrele Arape hilafet je jedan sveti pojam. A kakva je to svetost koja se provodi masakrima i krvoprolićima? Fenomen država – nacija koji podrazumijeva da na jednoj teritoriji vlada narod a da je država oličenje volje naroda danas postoji u Iranu, Turskoj, Egiptu, Maleziji, Indoneziji i drugim zemljama. U Bosni i Hercegovini u kojoj se ulažu naponi za suživot različitih naroda fenomen država – nacija je u fazi formiranja. I ovo je jedini način da narod jedne teritorije živi u miru i sigurnosti. Pokušaj Amerike da u zemljama poput Afganistana i Iraka uvede demokraciju ne samo da nije pomogao ovim državama već je doprinio većem razaranju regiona. Fenomen država – nacija se formira učešćem naroda i pod okriljem ekonomsko-kulturnih i političkih struktura a ne vanjskim pritiskom. Država – nacija se formira jedinstvom naroda a ne uspostavom bilo kakve konvencije. Kada se radi o pojmu država – nacija veoma je važno teritorijalno i političko jedinstvo. Usporedba Irana i Bosne i Hercegovine može u izvjesnoj mjeri pokazati relaciju ovih nacija sa fenomenom država – nacija. Iran je dobar primjer formiranja države – nacije na temelju zajedničkog povijesno-kulturnog iskustva. Nacionalna država Irana formirana je prije pet stotina godina osnivanjem dinastije Safavida i ona do sada ima svoj historijski kontinuitet. Teorija država – nacija je u Iranu uspostavljena mnogo ranije nego u Evropi. Džavad Tabatabaji smatra da Iran ima jedan teorijski aspekt jer dopušta da njegovu kulturu i jezik iznova revizioniramo i upravo ovo odsustvo zatvaranja Irana u okvire hilafeta pokazuje da je Iran imao temeljne teorijske mogućnosti kada je u onim složenim

uvjetima unutar vanjštine islamskog svijeta renovirao vlastitu iransku kulturu. Stoga Iran nikada nije postao dio islamske imperije. Iran je zbog religijske komponente bio dio aparata hilafeta ali je zbog nereligijske komponente, odnosno kulturne komponente bio izvan hilafeta. Ali fenomen država – nacija u Bosni i Hercegovini usljed rata izvrnut je rascjepkanosti i sektaštvu. Bosanci su veoma kasno dobili priliku za uspostavljanje koncepta država – nacija. Poput ostalih muslimanskih regiona osmanskog carstva ni Bosna nije imala priliku niti dozvolu kulturne i jezičke obnove i nakon povlačenja Osmanlija sa prostora Balkana bez države i vođstva bila je prepuštena austro-ugarskoj vlasti. Bosna i Hercegovina ima hiljadugodišnju kulturno-političku historiju i jedinstvo Bosne i Hercegovine se može realizirati sintezom tri historijska elementa: predislamske Bosne, osmanskog perioda i savremenog doba. Uspostava bilo kakvog oblika jedinstva ne uzimajući u obzir zajedničku historiju, kulturu i jezik ljudi ovih prostora je pogrešna i retrogradna.

Bosanci, Albanci i stanovnici Kosova imaju šansu da ne žive u kulturnim ograničenjima arapskih zemalja i da se ne smatraju dijelom hilafeta. Muslimani Balkana su dio islamskog svijeta ali nisu ummet. Ummet je politički pojam u značenju zajednice izrasle iz hilafeta. Ovaj arapski intelektualni paradoks i proturiječnost muslimani Balkana ne poznaju. Arapski intelektualizam je nemoćan da odgovori na krizu hilafeta. Oni Evropu, Iran, gnozu, tesavvuf, ... smatraju faktorom propasti hilafeta. Arapski intelektualci su u situaciji paradoksa: sa jedne strane sebe smatraju jezgrom pojma ummeta, a sa druge svoje vlade smatraju nacionalnim. Pitanje ummeta koje se odnosi na sve muslimane ne može se svesti pod nacionalno pitanje. Pojam ummeta ne dopušta da se jasno definiraju nacionalne države. Ovaj paradoksalni intelektualizam zapaža se kod arapskih intelektualaca i njihovih selefijskih sljedbenika. Čak su i neki turski islamistički orijentirani intelektualci zapali u ovu pogrešku i nastoje objediniti osmanski hilafet i nacionalnu državu Turske. Slijeđenje teorije hilafeta odvest će islamski svijet u propast. Treba dobro „protrljati“ oči i sagledati realnost. Muslimani trebaju obrazac država – nacija uspostavljati u suživotu sa ostalim narodima i kulturama. Političko jedinstvo i distanciranje od predodžbi arapskog hilafeta, ekstremističkih skupina i neoosmanista može biti samo u korist muslimana.

Krize i izazovi oko uspostave države u Bosni i Hercegovini posljednjih su godina dostigli krajnju tačku. Ove krize koje se ciljano

ispoljavaju u formi srpskog, hrvatskog i bošnjačkog etnonacionalizma sprečavaju jačanje misli o nacionalnim interesima i interesima država – nacija. Ovdje se radi o više kriza: filozofskoj krizi, strukturalnoj krizi, ekološkoj krizi, te krizi jezika i komunikacije. Politička kriza “zaogrnila se” u religijsko ruho i ovaj fakat onemogućava da se raskrinkaju etno struje, a upravo zbog religijskih tendencija sve je ovo ozbiljna zapreka u uspostavi diskursa nacionalnih interesa.

Sadašnje krize država – nacija, u Bosni i Hercegovini, mogu se iskoristiti u pozitivnom smislu u rješavanju postojećih problema. Prema riječima Spragens kriza u jednom društvu, prepoznavanje njenih uzroka i puteva rješavanja je glavni začetnik političke misli. Platon koji je bio svjedokom haotične krize i neznanja svog doba kroz svoju političku filozofiju je promovirao državu kao odgojnu instituciju čija mladica nije kao kod Sokrata smežurana i suha već zelena i propupala. Hobbes je svoju političku teoriju razvio promatrajući krizu autoritarizma, neustrojenosti i pobuna u engleskom društvu. Kako je tumačio Hegel misao se uvijek pomalja poslije i predstavlja odgovor na krizu koja se dogodila prije. Bosanskohercegovačke krize javljaju se: u formi prijetnji od strane političara iz entiteta Republika Srpska, a vezano za održavanje referenduma i eventualnom odvajanju od Bosne i Hercegovine; kriza Hrvata predstavlja nacrt formiranja trećeg entiteta kao nešto što je neprihvatljivo kada se radi o zaštiti ustavne jednakosti Hrvata unutar Bosne i Hercegovine a kriza Bošnjaka ogleda se u njihovim naporima da ospore zakonitost obilježavanja Dana republike Srpske te pokretanju revizije tužbe Bosne i Hercegovine protiv Srbije i odbijanjem Suda u Hagu. Sve su ovo krize uspostave država – nacija, a kroz jedan široki dijalog u društvu se može formirati mišljenje o državi. Iz dubina ovih kriza treba pronaći put budućnosti i jednim kritičkim metodom kroz dijalog pomoći u rasvjetljavanju problema a to bi ujedno vodilo ka formiranju jedne kritičke političke kulture u društvu. Jedna od sadašnjih karakteristika „ustuknuća” države u bosanskom društvu je da političari nakon što proizvedu krizu obično je nakon nekog vremena predaju zaboravu i time se praktično zatvara mogućnost eventualnog dijaloga i razgovora o problemu.

Veliki broj bosanskih intelektualaca uglavnom govore o miroljubivom suživotu naroda Bosne i Hercegovine u prošlosti i ističu kako je ondašnje bosanskohercegovačko društvo bilo idealan primjer suživota i tolerancije. Neki se, naravno, pozivaju na bivšu Jugoslaviju i

na dobre odnose među narodima. Element religijsko-etničkog suživota, historijsko i kulturno, datira na ovim prostorima još od osmanskog doba. Taj je element čvrst i nadilazi etničke nacionalističke tendencije. Taj element definira duh bosanske nacije. Međutim, dobri odnosi među narodima u vrijeme Jugoslavije a i prije ne mogu biti potvrda za postojanje države – nacije u Bosni i Hercegovini. Pojam država – nacija u Bosni i Hercegovini je relativno nov i Bosna i Hercegovina će samo u slučaju formiranja jedne nezavisne vlasti dobiti priliku da uobličí ovaj pojam. Od 1990. godine do danas najveći bosanskohercegovački problem je u nedefiniranju ovog pojma, a njegovo definiranje iziskuje učešće građana ove teritorije.

Od XV st., do raspada Jugoslavije teritorijom Bosne i Hercegovine su vladali drugi; čak i u doba Jugoslavije kada je Bosna i Hercegovina imala autonomiju Beograd i Srbi su posredstvom vladajućeg sistema jednostrano upravljali njome. U eri Jugoslavije marksistička ideologija i Titovo liderstvo odigrali su ključnu ulogu u uspostavi države i jugoslavenskog društva, ali stoga što je pojam države u doba socijalističke Jugoslavije bio ideološki determiniran slabljenjem ove ideologije i društvo se našlo pred slabljenjem i raspadom.

Sve dok se ne objasni pojam države neće biti moguća stabilizacija vlasti i kontinuiteta suživota među narodima. Bosna i Hercegovina je sada u tački historijskog zaokreta, kako bi kazao Marks, kako bi na globalnoj političkoj sceni opstala kao nezavisna zemlja. U tom smislu je nužno definiranje države – nacije koje će voditi ka prevazilaženju kriza i izazova. Definicija država – nacija ima značenje jačanja nacionalnog interesa i suvereniteta, a opadanje etničke moći u zemlji. Svi teorijski obrasci u kojima se Bosna i Hercegovina predstavlja kao multinacionalno društvo, teritorija sa miroljubivim suživotom pripadnika različitih religija i sl. sadrže pola istine, drugo pola je da država – nacija u Bosni i Hercegovini, koja je formirana nakon raspada Jugoslavije, predstavlja jednu modernu političku egzistenciju. U takvoj političkoj egzistenciji dva pojma „država“ i „nacija“ se trebaju redefiniirati. U novoj političkoj egzistenciji nužna je koordinirana veza između države i nacije dok filozofski temelj objašnjenja ovog pojma država – nacija nije utvrđen, a ako i jeste nije se transformirao u jedan opći diskurs. U sadašnjoj poziciji objašnjenje pojma države sa političko-filozofskog aspekta suočeno je sa nacionalističko-etničkim zaprekama. Možda u svemu ovome Bošnjaci iskazuju više tendencije ka pojmu država – nacija. Kako

god, ali dominacija diskursa etničkog nacionalizma je vidljiva kod tri glavne etničke skupine u Bosni i Hercegovini.

Uopće uzev, u fizičkom smislu država, tj. birokracija dočim ministarstva i ostale institucije uglavnom dolaze kao potvrda u napretku nacrtana država – nacija, a politička elita koja je većinom inspirirana etnonacionalističkom mišlju formiranje države i njihove poslove uzimaju kao argument za pozitivno funkcioniranje država – nacija. Pojam države kako ga tretiraju moderni filozofi nije fizički pojam i ne podrazumijeva brojnost ministarstava, ili velikih zgrada ili najmodernijih automobila. Država, tj. vjerovanje u pitanje predstavljanja naroda jedne teritorije. Prema tome, odnos države i naroda je jedan uzajaman odnos. Ako političari ne odlikavaju zahtjeve naroda i ako narod ne slijedi i ne pokorava se državi onda država i ne postoji. Na tragu toga, sa pojmom država treba imati filozofsko sučeljavanje. Postoji nešto namijenjeno ljudima koji dolaze i odlaze i što ima kontinuitet i to je apstraktna kategorija, a ta apstraktna kategorija jeste upravo onaj pojam države koji sada vlada političkom misli. Ovaj pojam prije svega treba biti analiziran u svijesti i misli stanovnika jedne zemlje kao stožer političkog egzistiranja. Ukoliko je pojam države lišen poimanja filozofske misli vlasti i političari djeluju prema vlastitom razumijevanju interesa i ne postoji generalno poimanje pojma nacionalnog interesa. Tako je i kriza u bosanskohercegovačkoj politici proistekla zbog nepostojanja apstraktnog objašnjenja pojma države.

Kada je riječ o pojmu država – nacija treba imati u vidu da Bosna i Hercegovina nije jedina zemlja koja se našla u krizi. I na globalnoj ravni su neke političke egzistencije suočene s krizom. Zemlje poput Libije, Sirije i Iraka su se zbog nepostojanja nacionalnog slaganja i slabljenja države u njenom filozofskom poimanju, tj. slabljenja unutarnjeg jedinstva i cjelovitosti veoma jednostavno raspale izložene utjecaju vanjskih pritisaka i utjecaja. Ovdje bi se moglo postaviti pitanje zašto ovakvi pritisci na zemlje poput Irana, Rusije, Kine, Turske ili Egipta ne mogu proizvesti raspad ovih društava? U ovim zemljama pojam države je definiran i kao takav se ustabilio i ne radi se ni o kakvom vještačkom niti ideološkom pojmu. U nekim drugim regionima, kao što je, primjera radi, Saudijska Arabija koja ima zavidnu ekonomsku moć, tamo pojam država – nacija ne egzistira u filozofskom niti modernom poimanju. I druge arapske zemlje Perzijskog zaljeva imaju sličnu sudbinu i niti u jednoj nema nacije. Akumulirane skupine na nekom mjestu ukoliko

nemaju političko-povijesno, jezičko i duhovno zajedništvo ne mogu se smatrati nacijom. Ove države se oslanjaju na naftne prihode i jednog dana kada ti naftni prihodi opadnu mnoge zemlje Perzijskog zaljeva naći će se pred krizom identiteta i doći će do njihovog raspada.

Kriza država – nacija ispoljava se u raznim oblicima. Neki se upinju da umjesto vlastitog stvore predodžbu da pripadaju identitetu drugoga. Neki, pak umišljaju da bosanski muslimani, a nakon što je Bosna i Hercegovina stekla nezavisnost, predstavljaju dio islamskog ummeta te da se muslimani Bosne trebaju više okrenuti islamskom identitetu i ummetu. Islamski ummet je jedan veoma osjetljiv kulturološki pojam i nikada u historiji islamskog ummeta nije egzistirao u značenju jednoće islamskog svijeta. Neki su se kada se radi o primjeni pojma ummet našli u misaonoj zbrci. Ummet po svojoj suštini je bila zajednica koja je formirana u Medini na temelju društvenog ugovora između stanovnika Medine i između ostalih. Specifikum ummeta je vođa kojeg slijedi narod a taj vođa posjeduje duhovno-etička svojstva. Skica pojma ummeta u bosanskohercegovačkom društvu je jedno pogrešno poimanje ovog pojma. Bosna i Hercegovina ne može biti dio ostalih muslimanskih zemalja i ne treba to ni pokušavati. Kako Bosna i Hercegovina misli da sa zemljama poput Turske, Saudijske Arabije ili Katara formira jedan ummet? Sa zemljama čija je vanjska politika u velikoj mjeri pod zapadnom dominacijom.

Osjećaj tuđeg identiteta se primjećuje kod svih bosanskohercegovačkih naroda. Neki svoj politički identitet poistovjećuju sa islamskim ummetom; neki svoj katolički identitet poistovjećuju sa hrvatskim identitetom ili svoj pravoslavni identitet poistovjećuju sa srbijanskim identitetom. U svim ovim slučajevima negira se vlastiti, historijski, kulturni, politički, religijski bosanski identitet a uzima se tuđi identitet kao središnja identitetska os. Neki drugi koji snivaju o modernoj osmanskoj vlasti ili naftnim arapskim dolarima ne vode računa o bosanskohercegovačkoj poziciji i realnosti i svojim selefijsko-vehabijskim pristupom doprinose još većem zapetljavanju pitanja identiteta. Realnost je ta da nijedna muslimanska zemlja ne želi politizirati pojam islamskog ummeta. Kada jedan Hrvat, Srbin ili Bošnjak svoj politički identitet poistovjećuju sa Hrvatskom, Srbijom ili Turskom oni rade protiv nacionalnog interesa. Kao što je za jednog iranskog, turskog ili egipatskog muslimana pojam domovine i nacije veoma bitan, i kao što se jedan zagrepanin ili beograđanin vezuju za Hrvatsku ili Srbiju tako

i jedan Bosanac u slobodi svog političkog identiteta treba dati prednost racionalnom interpretiranju političkog identiteta utemeljenog na nacionalnim interesima nad etničkim identitetom koji počiva na emocijama.

Muslimanske zemlje Bliskog i Dalekog istoka, Srednje Azije i Afrike imaju svoje specifične nacionalne interese i vezanost za određenu teritoriju i ne samo da ne postoji jedinstvo među muslimanskim zemljama nego su proturiječnosti i tenzije među njima izraženije nego ikada. Čak i za zemlju kakva je Turska koja baštini osmanlijsko naslijeđe i govori o reviziji ovog političkog naslijeđa veliko tursko jedinstvo je važnije od pitanja ummeta. Turska država troši milione dolara za jedinstvo među Turcima od granica Istočne Evrope do kineskog Turkeстана.

Sadašnju političku stvarnost Bosne i Hercegovine obilježava etnički nacionalizam kojeg sprovodi politička elita. Brass piše: „Kada elita koja se protivi državi ne posjeduje oruđe moći ili sile kao djelotvornu konkurenciju državi tada se okreće uspostavi simbola. Ukoliko je ova elita ponikla iz etničkih grupa (kulturnih, jezičkih i vjerskih) tada će ona posegnuti za simboličkim izvorima na temelju kulturnih, jezičkih i vjerskih različitosti.“ Projekat „etno-simbolizma“ je oruđe nekih etničkih elita upereno protiv države a na temelju etničkih želja. Međutim, nije jasno da li ovakvi etnički zahtjevi imaju društveno uporište u narodnim masama ili ne! Etnička elita uglavnom svoje želje potura kao narodne a sva je mudrost u tome da u ovaj „falsifikat“ i ovu laž uvjere druge. Elite se natječu u procesu uspostave promjena u formama vrijednosti i obrasca ponašanja i njihovoj transformaciji u političke simbole kontrolirajući pri tome odanost etničkih grupa ili teritorij unutar etničke grupe. U tom animiranju etničkih skupina protiv one suparničke ili protiv centralne vlasti elite nastoje da višestruke grupne simbole svedu pod jednu formu argumentirajući to time da se pripadnici jedne grupe razlikuju od ostalih ne u jednom već sa više različitih aspekata a svi kulturološki elementi grupe samo pojačavaju ovu problematiku.

Korištenje religijskih kategorija, islamske i kršćanske, za davanje legaliteta etničkom nacionalizmu predstavlja instrumentaliziranje religije. Religije se ne bave političkim identitetom već motre na politiku i zajednicu sa etničkog aspekta i aspekta društvenih odgovornosti. Religije u društveno-političkoj sferi podupiru uspostavu etičkih vrijednosti, a kao prvu na toj ljestvici uspostavu pravde. Temeljem toga, ukoliko religijska misao postane sredstvom nacionalizma ili drugih ideologija ona svoje religijske vrijednosti žrtvuje tim ideologijama. Dakle, izbor

vlasti je jedno racionalno humanističko pitanje pri čemu je nužna odbrana nacionalnih interesa pred etničkim nacionalizmom. I to je jedna sveobuhvatna nužnost. Ne mogu se građani jedne države dijeliti na: svoga ili drugoga. Država mora pokazivati jednakopravnost građana pred zakonom. Ovo je obrazac Poslanikovog medinskog društva u kojem su svi građani pa tako i Jevreji bili jednakopravni pred zakonom.

I javno mnijenje Bosne i Hercegovine je zalutalo u raspravama oko pitanja država – nacija. Javno mnijenje je aktivno poprište komunikacije između države i nacije i formiranja te relacije. Ukoliko postoji ovo poprište u jednoj prirodnoj i aktivnoj formi, tada će se formirati i ustrojena medijska komunikacija. Država će polučiti korist iz društvenog kapitala a u naciji će se formirati zajedničke vrijednosti kao što su povjerenje i zajedništvo što će u konačnici voditi „zajedničkom“ jeziku. Slabljenje javnog mnijenja vodi jačanju populizma. Ovo pitanje proistječe iz historijskog slabljenja građanskog društva, nemoći dijaloga na teorijskoj i praktičnoj ravni i neposjedovanja sposobnosti dijaloga, pozicije javnog mnijenja te opće društvene klime. Sistem komuniciranja države i političara sa društvom je jednosmjernan, naredbodavni, vertikalni i utemeljen na propagandi s ciljem izrugivanja javnog mnijenja. U takvoj konstelaciji javno mnijenje se ne može afirmirati i stoga se javnom mnijenju posvećuje pažnja od slučaja do slučaja ili pred neka dešavanja kao što su izbori ili u slučaju pobune. Stoga se i kaže da se kontrola preobražava u važno sredstvo komunikacije između države i društva i prekomjerno se oslanja na sigurnosni sistem i političko kontroliranje. Kada nema formiranog javnog mnijenja to predstavlja jedan dodatni teret za medije i onda mislimo da mediji mogu djelovati umjesto civilnih i vladajućih institucija. Ono čemu svjedočimo jeste slabljenje državnih medija, federalnih i medija Republike Srpske što je posljedica komunikacijskog razmimoilaženja ovih vlada.

Veoma je važno pitanje na koji način društvo, država i mediji mogu doći do zajedničkog razumijevanja neke problematike te da se među njima uspostavi dijalog u cilju njenog rješavanja. U tom smislu mediji mogu doprinijeti uspostavi atmosfere zajedničkog razumijevanja. Koliko god se može treba izbjegavati oblikovanje nasilnih i ekstremnih formi koje nastoje oslabiti konstrukciju društvenog dijaloga i međusobnog povjerenja što će naravno imati velikog utjecaja na formiranje slobodnog ozračja i službenog priznavanja različitosti i pluralizma.

Saeid Abedpour

Islamic Ummah or National State

Summary

The Islamic world is facing two processes. On the one hand, in a large number of Arab countries and even in non - Arab regions such as Afghanistan, we are witnessing actualisation of the question of caliphate crisis as an essential identity issue. On the other hand, in countries such as Iran, Turkey, and to a large extent Egypt and Pakistan, the essence of the matter is the consolidation of the national state. Countries that remained far from the theoretical challenges of the caliphate crisis and which could have established a national state in accordance with historical, cultural and religious demands, remained solid and secure. However, the crisis of the caliphate that fiercely shakes the poor regions of the Islamic world for the last three decades, has greatly contributed to insecurity and destruction of Muslim countries. After the collapse of Iraq and Libya, the idea of strong national states in the Arab world completely failed and instead of this emerged the idea of the return of the caliphate. This is the idea that has no historical or political foundation and is based on a false nostalgia for times past.

Key words: Islamic world, Ummah, State - Nation, identity.